

НУЛЕВ ПОДЛОГ И НУЛЕВО ДОПЪЛНЕНИЕ В РУСКИТЕ ПОДЧИНЕНИ ИЗРЕЧЕНИЯ – ЕЛИПСА, НУЛЕВО МЕСТОИМЕННИЕ ИЛИ PRO?

АЛЕКСАНДЪР ЛЕТУЧИЙ

НАЦИОНАЛЕН ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ УНИВЕРСИТЕТ

„ВИСШЕ ИКОНОМИЧЕСКО УЧИЛИЩЕ“, МОСКВА

alexander.letuchiy@gmail.com

В статията се разглеждат езиковите контексти, в които се срещат синтактично неизразени подлог или допълнение. Въпросът, който се поставя на изследване, е как да бъдат категоризирани нулевите аргументи – като елипса, като нулево местоимение или като фонологично „празната“ (нулева) категория PRO, характерна за инфинитивните конструкции и изречения. Поведението на нулевия подлог и нулевото допълнение се подлага на проверка спрямо няколко критерия: типове изречения, в които са срещат; възможността за дистантна референция; (не)задължителност на нулевото изразяване; граматична идентичност на първата и втората поява на съответния аргумент и др. Въз основа на наблюденията се достига до извода, че макар двата вида нулево изразени аргументи да не са независими един от друг, те притежават различни свойства. Нулевият подлог и нулевото допълнение се родят с елипсата в различни отношения: нулевото местоимение *pro* си прилича с елипсата по това, че и в двата случая се изисква идентичност на първата и втората поява на аргумента, а случаите на дистантна употреба са редки. Общото между нулевия обект и *pro* се заключава в това, че пропуснатият елемент винаги може да бъде възстановен, и че ограниченията по отношение на типа изречение, в което се реализират, са сходни. Важно е да се отбележи, че в някои свои употреби както нулевият подлог, така и нулевото допълнение не се числят към нито един от основните описани типове явления: тук например спадат случаите на синтактично повторение, което проявява най-голяма близост с PRO, но е характерно за финитните конструкции.

Ключови думи: PRO, *pro*, елипса, подлог, допълнение, дистантна интерпретация, подчинени изречения, синтактично повторение

ZERO SUBJECT AND ZERO OBJECT IN RUSSIAN EMBEDDED CLAUSES – AN ELLIPSIS, A ZERO PRONOUN OR A PRO?

ALEXANDER LETUCHIY
HSE UNIVERSITY, MOSCOW
alexander.letuchiy@gmail.com

The article focuses on contexts where the subject or the object is left unexpressed. The question is how to qualify these argument zeros: whether they resemble ellipsis, a zero pronoun or PRO of nonfinite forms. I check their behavior against several criteria: types of clauses they are compatible with; possibility of distant use; (non)obligatoriness of the zero expression; requirement of grammatical identity of two realizations, and so on. I conclude that, though the two types of zero arguments are not independent from each other, they show different properties. In fact, the zero object and the zero subject remain ellipsis in different respects: *pro* shares with ellipsis the identity requirement and the rarity of distant uses, while zero objects have in common with ellipsis the possibility for the argument to be expressed and the restrictiveness in the choice of the clause type. Importantly, some contexts of zero subject and object use do not fall under one of the major free types: for instance, here belongs syntactic doubling, which is most similar to PRO, but used in a finite construction.

Keywords: PRO, *pro*, ellipsis, subject, object, distant interpretation, subordinate clauses, syntactic doubling

Увод. Типове нулеви аргументи

Нулевите аргументи са много важни както за теоретичната лингвистика, така и за описанието на езикови данни. Те показват границите на синтактичните механизми, могат да се използват при представянето на структурата на именната и глаголната група.

Като цяло в езикознанието съществуват различни аргументи за постулиране на нулеви елементи. Ще посочим само някои от тях:

1) Системни съображения: всяко изречение трябва да има подлог; ако съдържа преходен глагол, то трябва да има допълнение. Така, ако приемем, че при изпускане на подлога или допълнението този елемент не присъства в изречението дори в нулева форма, ще трябва да постулираме нестандартни структури без подлог или употреба на преходни глаголи без пряко допълнение.

2) Отношение между синтаксис и семантика: в някои случаи е очевидно, че фрагментът съдържа значение, което няма лингвистичен израз в изречението – обосновано е да се приеме, че това значение е изразено от нулевия (изпуснатия, подложения на елипса) аргумент. Например глаголят *есть* 'ям' предполага консумация на храна и е разумно да се предположи, че поради изоморфизма между синтаксис и семантика храната – аргументът пациенс – съответства на изразено или нулево пряко допълнение.

3) Синтактични процеси, отнасящи се до нулеви елементи: в някои случаи прилагателни като вторични предикации, например *пьяный* ‘пиян’, могат да зависят от нулеви елементи (*Туда пьяными не пускают*, букв. ‘Тук пияни не допускат’; *В это место неподготовленными не ходят* ‘На това място неподготвени не ходят’).

Нека първо опишем видовете неизразени елементи, предмет на проучването.

В статията ще разгледам някои аспекти на поведението на руските неизразени аргументи в рамките на подчиненото изречение, срв.: *Я знаю, что ошибся* ‘Знам, че направих грешка’ (нулев подлог); *Я отвезу Петю в гостиницу, сразу как встречу в аэропорту* (нулево пряко допълнение). Става дума за случаи, при които споменатите по-рано в главното изречение актанти не са изразени втори път в подчиненното изречение. Важно е, че не обсъждаме нулеви елементи в самостоятелно изречение – тяхното нулево изразяване често не е свързано с повторение (срв. *Идёшь?* ‘Тръгваш ли?’ с нулев субект или *Я не заваривал* ‘Не съм приготвил (чая)’ с нулево пряко допълнение).

Разделяме разглеждани в статията нулеви аргументи на нулеви подлози и нулеви допълнения според това какво място би заел изразеният компонент в актантната структура, напр. *Я знаю, что ошибся* – подлог; *Я отвезу Петю в отель, сразу как встречу в аэропорту* – допълнение. Основният въпрос е дали нулевите субекти и нулевите допълнения са симетрични по отношение на своите свойства: вярно ли е, че ако един субект може да бъде пропуснат в определен синтактичен контекст, то нулевото допълнение също е възможно в този контекст?

Проблем представлява мястото на тези случаи в класификацията на нулевите аргументи. Съществуващите класификации на нулевите аргументи се различават значително помежду си поради различията в избория при анализа подход. По-специално, на най-високото/повърхностно ниво нулите се делят на комуникативни vs. семантични (неопределеност) vs. елипса (McShane 2005).

Обаче за нас по-важно е разграничение между:

- (1) PRO (невъзстановима нула в нефинитивни конструкции като инфинитивни изречения и причастия, напр. *Я хочу погулять*);
- (2) елипса (изпускане на предварително изразен член, за да се избегне повторение, напр. *Моя мама приготовила пирог, а мой брат – мясо*);
- (3) *pro* (нулево местоимение, нулева анафора), включително изпуснати подлози в независими изречения (възстановима нула като *Иду вчера по улице*).

Разликите между отделните видове неизразени аргументи може да се опишат по-подробно. Например PRO и елипсата се различават по това, че елипсата се наблюдава най-вече в съчинителните конструкции, докато PRO се свързва с подчинителни конструкции.

- (1) *Я_i попросил теб_я PRO_i мне позвонить.*
Аз те помолих да ми се обадиш.
- (2) *Я_i хочу PRO_i выйти на улицу.*
Искам да изляза навън.
- (3) *Сегодня Златка приготовит блины, а завтра Ø [приготовит] – пирог.*
Златка ще направи палачинки днес, а баницата [ще приготви] утре.

Елипсата, както беше казано, е синтактично мотивирано пропускане на второто появяване на елемента. Основната характеристика на елипсата обаче е, че езикът се стреми нулевият аргумент да бъде лесно интерпретиран. Ето защо изразените и пропуснатите случаи се стремят да съвпадат възможно най-точно, което се проявява в:

– тенденцията изразените и неизразените елементи формално да съвпадат;

– тенденцията за формално съответствие на конструкциите, в които се среща. За елипсата е характерно, че по-често се наблюдава в съчинителни конструкции, отколкото в подчинителни.

- (4) *??Сегодня Златка приготовит_i блины, хотя / потому что завтра Ø [приготовит] – пирог.*
Златка ще направи палачинки днес, макар че / защото баница утре.

Съвпадението на формите на двата елемента и на видовете конструкции, в които се срещат тези елементи, очевидно е свързано с по-малко усилия от страна на слушателя. По-лесно е да се извлече второто, пропуснато появяване, ако първото появяване е подсказано от паралелна структура. В същото време тенденцията елипсата да се появява в съчинителни структури, показва, че явлението не може да се разглежда като проява на контрол, като например контрола при рефлексивното местоимение. Рефлексивните местоимения могат да се появяват в подчинителни конструкции, където съществува строга йерархична връзка между рефлексива и неговия antecedent, като antecedentът С командва рефлексива.

Характерно за PRO е, че се свързва най-вече с подчинителните структури, които от своя страна могат да бъдат както аргументни, така и адюнктни. PRO е тясно свързан със синтактичния контрол на единиците на подчиненото изречение от страна на единиците на главното изречение.

И накрая, характерните свойства на *pro* (нулево местоимение, нулева анафора) включват възможността да се появи без antecedent. Изреченията от типа *Похоже, заблудился* също са контекст, в които може да се реали-

зира *pro*, макар че принадлежат към различен подтип. *Pro* не е толкова строго структурно зависим, колкото PRO. Този феномен се намира на границата между дискурсивните и синтактичните явления: въпреки че появата му е ограничена от синтактичните правила, самият избор между *pro* и експлицитната реализация на подлога е свързан с дискурсивни фактори. Въпросът е дали логическото ударение пада върху подлога, дали той принадлежи към темата, или към ремата и т.н.

По-долу ще разгледаме различни аспекти от поведението на нулевите подлози и допълнения и ще се опитаме да разберем дали те са по-близки до нулевото местоимение, или до самата елипса. Ще покажем, че параметърът, който не е от съществено значение за изпускането на подлога – свързаността на клаузите – е от значение за изпускането на допълнението. Освен това ще опишем възможностите за дистантна интерпретация за всеки вид пропуск.

Обърнете внимание, че степента на изучаване на нулевите субекти и нулевите допълнения е различна. Нулев подлог е бил многократно анализиран във формалната и функционалната традиция, в описателни и типологични изследвания. Например Ф. Шушурин (Shushurin 2018) се спира на правилата за лицензиране на нулевия субект (нулевото местоимение). О. Е. Пекелис (Пекелис/Pekelis 2020) разглежда употребата на нулевия субект в историческа перспектива, като обръща специално внимание на употребата на маркери за дистанция и идентичност. В същото време нулевото допълнение обикновено се разглежда от гледна точка или на референциалността (неизразените допълнения обикновено са нереперенциални или неопределени) или на комуникативните значения. На синтактичните ограничения, свързани с него, не е обръщано внимание.

Изследването се основава на данни от руския книжовен език. По-голямата част от данните са ексцерпирани от Националния корпус на руския език или от текстове в интернет. Част от примерите са конструирани, но такива примери не са използвани за илюстриране на ключовите постановки в статията.

1. Параметър на свързаност на изреченията

Първият параметър е свързан с условията на употреба на двата нулеви елемента: нулевия подлог и нулевото допълнение. Наличието на нулево допълнение в подчинено изречение е пряко свързано с типа сложно изречение и типа връзка между главната и подчинената част.

Нулевото допълнение се държи като анафорично местоимение според параметъра *свързаност на изреченията*. Нулевото изразяване на обекта се реализира толкова по-лесно, колкото по-слабо са свързани двете изречения. Спомнете си, че Т. Гивон (Givon 1985) и М. Нунан (Noonan 2007) класифицират сложните изречения според степента на свързаност на клаузите. Този параметър се проявява по няколко начина:

– Сентенциалните аргументи са по-силно свързани с главното изречение, отколкото сентенциални сирконстанти и определения.

– Инфинитивните изречения са по-силно свързани с главното изречение, отколкото финитните изречения, тъй като инфинитивът има по-малко собствени категории (напр. няма категория време).

Нека опишем възможността на изпускане на допълнението за няколко вида зависими изречения.

Съчинителни конструкции: нулевото допълнение е граматично/възможно:

(5) *Мама привела ребѐнка_i в школу и познакомила \emptyset (его_i) с учителем.*

Майката заведе детето на училище и го представи на учителя.

Инфинитивни изречения за цел: само нулевото допълнение е граматично, ако няма специална интонация:

(6) *Мама привела ребѐнка_i познакомить \emptyset_i (*его_i) с учителем.*

Майката заведе детето си в училище, за да го представи на учителя.

Инфинитивни аргументни изречения: нулевото допълнение е невъзможно:

(7) *Мама обещала ребѐнку_i познакомить (его_i / * \emptyset_i) с учителем.*

Майката обеща на детето, че ще го представи на учителя.

Аргументни изречения с финитен глагол: нулевото допълнение не е забранено, но невинаги е приемливо:

(8) *Мама обещала сыну_i, что познакомит (его_i / ? \emptyset_i) с учителем.*

Майката обеща на детето, че ще го представи на учителя.

Обстоятелствени изречения: нулевото допълнение е граматично:

(9) *Мама отвела ребѐнка_i пообедать, после того как познакомила \emptyset_i / его_i с учителем.*

Майката заведе детето на обяд, след като го представи на учителя.

(10) *Нет, – сказал я, – я их_i и так узнаю, если увижу \emptyset_i .* [Фазиль Искандер. Созвездие Козлотура (1966)]

Лесно ще ги позная, ако ги видя.

(11) *Тебя_i отведут в отдел, когда оформят \emptyset_i на работу.*

Ще бъдеш отведен в отдела, когато документите ти бъдат обработени за работа.

В обстоятелствени изречения (9–11) връзката между изреченията е най-слаба, затова нулевата реализация е най-лесна за допълнението. Във финитното аргументно изречение (8) връзката е по-силна и нулевата реализация невинаги е възможна. Най-силната връзка между частите е в конструкциите с инфинитивно аргументно изречение (7), където допълнението трябва задължително да бъде експлицитно изразено.

В повечето случаи нулевото допълнение може да се изпусне само когато е изпуснат субектът. Изречения като ??*Я отвезу Сергея в отель, после того как Петя встретит \emptyset на вокзале* са съмнителни (докато в съчини-

телни структури подобни изречения, напр. *Я отвезу Сергея в отель, а Петя встретит Ø на вокзале*, са възможни). Някои изречения, като **Я не отнёс письмо шефу, потому что Петя не успел Ø написать*, изобщо са невъзможни. (Вж. част 4. относно взаимозависимостта на двата вида пропуски.) В този смисъл изпускането на допълнението все пак е различно от нулевото местоимение.

Това поведение на нулевото допълнение е най-близо до поведението на нулевото местоимение (*pro*). Статут на *pro* – нулевото местоимение – помага да се обясни разпределението на граматичните и неграматичните/съмнителните примери. Точно както анафоричните местоимения *он, она, оно* са склонни да се свързват с antecedент извън локалната област, така и нулевото допълнение не може да бъде твърде близо до своя antecedent. Още повече, ако инфинитивният аргумент е отделен от главното изречение – например намира се в другата реплика в диалога или между тях има местоимение или кванторна дума – тогава нулевото маркиране на аргумента става възможно:

(12) – *А что он_i тебе_k обещал?* – *Повести вечером в театр Ø_k.*

Какво ти е обещал? – Да ме заведе на театър тази вечер.

(13) *Он_i много чего ей_k обещал: сводить Ø_k в кино, пригласить Ø_k в ресторан.*

Той ѝ обеща много неща: да я заведе на кино, да я заведе на ресторант.

Следните примери са с местоимението *он*. То не може да бъде обвързано с antecedента в рамките на простото изречение; в инфинитивното изречение може да бъде заменено със *себя*, а във финитното изречение е единственото възможно:

(14) *Петя_i рассказал о себе_i / *о нём_i.*

Петя разказа за себе си / *за него.

(15) *Петя_i попросил Серёжу_k занять ему_i / себе_i место.*

Петя помоли Сергей да му / си запази място.

(16) *Петя_i попросил маму_k, чтобы она ему_i / *себе_i перезвонила.*

Петя помоли майка си да му / *си се обади обратно.

Това явление може да се обясни както формално, така и функционално. От формална гледна точка инфинитивът не притежава пълната фразова структура, която е характерна за финитните изречения и следователно е зависим от главното изречение. Функционално (Givón 1984; Kirianov & Tagabileva 2014; Diessel & Schmidtke-Bode 2017) инфинитивът е ограничен по отношение на времената референтност, семантично изразява някакво (обикновено нереализирано) значение на основния глагол и се избира от говорещия, ако ситуацията в подчинено изречение е силно свързана с основната и не може да съществува без нея.

Подходът, при който нулевото допълнение се разглежда като местоимение, не може да обясни някои нюанси, например факта, че при инфинитивните изречения за цел (6) изобщо не е възможно да се използва ненулев израз. В този смисъл възможността за употреба на местоимението *он* не може да се представи като градация: то е възможно както в инфинитивните аргументни изречения, така и във финитните обстоятелствени изречения. От друга страна, особености на нулевото допълнение се различават от особеностите на елипсата или на PRO.

НЕ Е СЪЩИНСКА ЕЛИПСА: Елипсата се среща най-вече в съчинителни конструкции, а в представените примери нулевото допълнение е възможно и в подчинени изречения.

НЕ Е PRO: PRO е в субектна позиция в пример (7) със зависим инфинитив, което изключва появата му и в обектна позиция.

При нулевите подлози няма скала на зависимите изречения и е еднакво вероятно те да се появят в различни видове подчинени изречения. В този смисъл нулевите подлози са по-близки до елипсата (автоматичното изпускане), отколкото нулевите допълнения: обаче елипсата предпочита да се появява в съчинителни структури, в които всички контексти са приемливи за нея.

(17) *Петя_i обещава Серёже, что Ø_i займёт ему место / занятъ ему место.*

Петя обеща на Сергей, че ще му запази мястото.

(18) *Петя_i позвонил Серёже, когда Ø_i нашёл ему место.*

Петя се обади на Сергей, когато намери мястото за него.

2. Нестандартни случаи на контрола на нулевия подлог

2.1. Нулеви аргументи при *чтобы*

При съюза *чтобы* се открива различна тенденция: нулевият подлог може да се използва само когато е кореферентен с допълнението, а не с подлога в главното изречение.

(19) *Осторожно предупреждаю Митьку_i, чтобы Ø_i шел к дяде Марку, если меня не будет дома и на работе.* [И. И. Моргулес. Записки обжоры // „Уральская новь“, 2002]

Внимателно предупреждавам Митка да отиде при чичо Марк, ако аз не съм вкъщи и на работа.

Това вероятно се дължи на факта, че когато подлозите съвпадат, при *чтобы* се използва конструкцията с PRO (със съюза *чтобы*, или без него):

(20) *Он_i встал, чтобы PRO_i сделать зарядку.*

Той стана, за да направи упражнения.

(21) *Он_i следил, чтобы PRO_i ненароком кого-нибудь не толкнуть.*

Той внимаваше да не бутне някого случайно.

(22) *Саша_i хочет PRO_i пить.*

Саша иска да пие / Саша е жаден.

2.2. Аналогични случаи на контрол

Има още няколко типа случаи, в които нулевият подлог на зависимото изречение съвпада с допълнението, а не с подлога на главното изречение:

(23) *Она ругала мужа_i за то, что \emptyset_i поспешился, что какой-то старик вернул ковер, вот лежит на пороге.* [Дарья Рощеня. Николин день: отважиться и написать образ святителя // 2017]

Тя се скара на мъжа си, че не е дал достатъчно пари, че някакъв старец е върнал килима и той лежи тук, на прага.

Тук нулевият елемент е дискурсивен и е тясно свързан с модалността. За то что е съюз със субективна семантика, той предполага агентивен подлог в главното изречение.

3. Еднакво маркиране на първата и втората употреба, съвпадение на граматичните значения

Още някои свойства сближават нулевите подлози с елипсата. Според Пекелис (Пекелис/Pekelis 2020) тези нулеви аргументи обикновено заемат същата позиция като своя антецедент и са идентично маркирани. Изключение прави нулевият аргумент при съюза *чтобы*, тъй като не може да съвпада с подлога в главното изречение. Този тип нулев аргумент вероятно е най-близко до местоименията: той притежава и други техни свойства, например зависимостта на изразяването/неизразяването на аргумента от дискурсивните характеристики.

За нулевите допълнения няма строго изискване да са маркирани синтактично и морфологично като своя антецедент, което по-скоро показва статута им на нулево местоимение. Примерите по-долу сочат, че контролът на нулевите допълнения е възможен дори когато маркирането на антецедента и нулевия аргумент е различно:

(24) *Я рассказал брату_i (дателен падеж) об этом случае, когда встретил \emptyset_i (винителен падеж) в аэропорту.*

Разказах на брат ми за инцидента, когато го срещнах на летището.

(25) *Поговори с ним_i (с + творителен падеж) об этом, если увидишь \emptyset_i (винителен падеж).*

Поговори с него за това, ако го видиш.

4. Връзката между изразяването на подлога и допълнението

Въпросът дали изразяването на подлога и допълнението в подчиненото изречение се отнася до едни и същи явления, получава по-скоро отрицателен отговор, както се вижда от представените тестове: изразяването на допълнението зависи в по-голяма степен от типа на подчиненото изречение, отколкото от идентичното маркиране на аргументите. В този смисъл нулевият подлог е малко по-близко до елипсата, а нулевото допълнение – до нулевото местоимение.

Друг феномен обаче показва, че разграничението между нулевия подлог и нулевото допълнение не означава, че двете явления са независими. А именно в обстоятелствените изречения нулевият подлог и нулевото допълнение се съотнасят помежду си. Ако нулевият подлог се отнасяше до *pro*, а нулевото допълнение – до типове елипса или обратното, бихме очаквали двете явления да са независими едно от друго. Това обаче не е така: не е възможна конфигурация, при която допълнението в подчинено-то изречение да е нулево, а подлогът да е изразен:

(26) *Родители_i теб_я ругают, потому что они_i теб_я любят.*

(27) *Родители_i теб_я ругают, потому что Ø_i любят теб_я.*

(28) **Родители_i теб_я_k ругают, потому что они_i любят Ø_k.*

(29) *Родители_i теб_я_i ругают, потому что Ø_i любят Ø_k.*

Родителите ти се карат, защото те обичат.

По-долу са приведени аналогични корпусни данни за трите възможни типа:

(30) *Двадцать миллионов человек_i сегодня не имеют заработка_k и не знают, когда они_i его_k получат.* [Е. Гнедин. В Стране Советов нет безработицы // „Известия“, 1930.11.07]

Двадесет милиона души днес нямат доходи и не знаят кога ще ги получат.

(31) *Курсанты_i выполнили приказ_k, хотя Ø_i не понимали его_i.* (Александр Мирошников. Тревожная Балтика)

Кадетите изпълниха заповедта, въпреки че не я разбираха.

(32) *Рассказала, что отца_k выписали из больницы, потому что Ø_i не могут вылечить Ø_k.* (<https://www.mgarsky-monastery.org/kolokol/repodobniy-amfilohiy-pochaevsky>)

Казва, че баща ѝ е бил изписан от болницата, защото не са могли да го излекуват.

5. Дистантна референция на нулевите аргументи

Друг интересен аспект на поведението – дистантната референция при нулевите аргументи – е характерна преди всичко за нулевите подлози:

(33) *Я_i пришёл туда [с оцущением, [что Ø_i сделал что-то не так]].*

Дойдох там с чувството, че съм направил нещо нередно.

(34) *Не знаю, поможет ли лекарство_ь, но всё-таки [думаю, [что Ø_i поможет]].*

Не знам дали лекарството ще помогне, но все пак мисля, че ще помогне.

При това дистантната референция изглежда по-приемлива при нулевите подлози, отколкото при нулевите допълнения, като се изключат примери като (37) с паралелни конструкции:

- (35) *Тренер вселил в футболистов_i [чувство, [что хорошо подготовит \emptyset_i к матчу]].

Треньорът вдъхна на играчите чувството, че ще ги подготви добре за мача.

- (36) *Тренер ругал вратаря_i, [крича каждый раз, [когда видел \emptyset_i во дворе]].

Треньорът се караше на вратаря, като му крещеше всеки път, когато го виждаше в двора.

- (37) Не знаю, отругает ли его_i мама, но я всё-таки [думаю, [что отругает \emptyset_i (*его_i) / что она его отругает]].

Не знам дали майка му ще му се скара, но все пак мисля, че ще му се скара.

Дистантната референция на нулевите субекти показва, че за нулевия субект степента на свързаност на клаузите също може да бъде от значение. Тенденцията тук обаче е противоположна на тази при нулевите допълнения (виж 1). Колкото по-висока е степента на свързаност на клаузите, толкова по-вероятно е да е възможен нулев субект с дистантна референция.

Дистантна референция, обстоятелствено изречение – нулевият подлог не е възможен:

- (38) Он попросил меня позвонить, когда он / * \emptyset вернётся в Москву.

Той ме помоли да му се обадя, когато [той] се върне в Москва.

- (39) Он попросил меня не сердиться, если он / * \emptyset опоздает.

Той ме помоли да не му се сърдя, ако [той] закъснее.

Дистантна референция аргументно изречение – нулевият подлог е възможен:

- (40) Он заставил всех поверить, что он / \emptyset может решить их проблемы.

Той накара всички да повярват, че [той] може да реши проблемите им.

- (41) Он попросил меня передать вам, что он / \emptyset немного опоздает.

Той ме помоли да ви кажа, че (той) ще закъснее малко.

Ако средното изречение е финитно, а не инфинитивно, нулевият подлог не е възможен:

- (42) *Он попросил меня, чтобы я передал вам, что он / * \emptyset опоздает.

Той ме помоли да ви кажа, че (той) ще закъснее малко.

6. Нестандартна референция при нулевите аргументи

При глаголите *стоять* и *заслуживать* нулево допълнение към инфинитива има нестандартна референция: то се отнася не към допълнението, а към подлога в главното изречение (44). Този тип нулев аргумент вероятно е най-близък до анафоричното местоимение:

- (43) *Наша концепция_i стоит того, чтобы PRO_i быть услышанной подробно*, — сказала она. [Алена Рангаева. Предприниматель Татьяна Толстая и Артемий Троицкий запускают новое радио // РБК, 2016.07.01]

Нашата концепция заслужава да бъде разгледана подробно.

- (44) *Фильм_i стоит того чтобы PRO_k посмотреть Ø_i в кинотеатре. Смешной и позитивный*. (<https://kinomax.ru/filmdata/2366>)
Филмът си заслужава да бъде видян в киносалона. Той е забавен и позитивен.

Припомняме, че нулевото допълнение и при съвпадане на формите прилича на местоимение – то се среща само в някои видове подчинени изречения, включително в изреченията за цел.

7. Нестандартни конструкции с глагола започвам

Друг нестандартен тип нулеви елементи се наблюдава при глагола *начать* ‘започвам’. В конструкции, които могат да се нарекат синтактично повторение, с глаголи като *начать* ‘започвам’, *удивить* ‘изненадвам’ и т.н. подлогът в подчиненото изречение задължително е нулев:

- (45) *Петя_i начал с того, что Ø_i (*Петя_i / *он_i) позвонил начальнику*.
Петя започва с обаждане до своя шеф.

- (46) *Начать можно с того, что Ø_i / PRO_i (*Вам) посмотреть на мир сквозь прозрачный флакон*. [Новости красоты // «Домовой», 2002.11.04]

Можете да започнете, като погледнете на света през прозрачна бутилка.

Този случай очевидно не представлява стандартна елипса или изпускане на подлога: при елипсата изразяването на съвпадащото съдържание е невъзможно, но при повторната поява на елемента той може да се замени с местоимение. Разглежданият случай не трябва да се приема и като нестандартен случай на използване на нулево местоимение. Както и при нулевите допълнения, важна роля играе степента на свързаност между главното и подчиненото изречение. Въпреки това, докато типичен контекст за нулевото допълнение са изреченията със слаба свързаност между главното и подчиненото изречение, при синтактично повторение тази връзка е много силна. Даденият случай изглежда най-близък до PRO, макар че се появява във финитни изречения. Подобни случаи наричаме „морфосинтактично дублиране“ (Летучий/Letuchij 2021).

8. Елипса на глаголи и глаголни фрази: сравнение със свойствата на нулевите аргументи

Да се върнем към споменати в началото безспорни случаи на елипса. Две особености са ключови: първо, изпускането на конституент в съчинителна, а не в подчинителна конструкция, и второ, ще се интересуваме от

контекстите, в които се изпуска не аргумент, а глагол или глаголна група. Става дума за случаи като *Сегодня я приготовил суп, а вчера – кашу* (gapping, глаголна елипса) или *Я готовил суп сегодня, а Маша вчера* (VP-ellipsis, елипса на глаголната фраза). Интересно е да се съпоставят типичните свойства на елипсата на глаголните фрази с разгледаните по-рано нулеви подлози и преки допълнения. Както беше споменато по-горе, диагностичен контекст за същинската елипса са съчинителните конструкции:

(47) *Петя_i сначала ел суп, а потом Ø_i [Петя] пил чай.*

Петя първо яде супа, а после пи чай.

(48) *Сегодня Златка приготовит_i суп, а завтра Ø_i [приготовит] пельмени.*

Днес Златка ще приготви супа, а утре кнедли.

Различно ли е поведението на нулевите аргументи в съчинителните конструкции в сравнение с поведението на нулевите аргументи в подчинителните конструкции? Нека да ги проверим по следните критерии: задължителност, дистантна кореферентност, съвпадение на граматичните значения.

1) Задължителност

За разлика от нулевия субект (също и в сложните изречения), глаголната елипса никога не е задължителна. Примери с възстановяване на подлога в конюнктивни конструкции (49) са практически неприемливи, въпреки че могат да се подобрят, ако се промени словоредът (50).

(49) ??*Петя сначала ел суп, а потом Петя пил чай.*

Петя първо яде супа, а после пи чай.

(50) *Сначала Петя пил суп, а потом Петя пил чай.*

Петя първо яде супа, а после пи чай.

При елипса на глагола или глаголната група пропуснатият елемент винаги може да бъде възстановен:

(51) *Сегодня Златка приготовит суп, а завтра Ø пельмени / а завтра приготовит пельмени.*

Златка ще приготви супа днес и [ще приготви] кнедли утре.

В този смисъл елипсата се различава от нулевия подлог и прилича на нулево допълнение. Именно нулевият подлог най-много прилича на граматическо, а не само на дискурсивно явление. Въпреки че в някои случаи и двата вида неизразени аргументи могат да бъдат заменени с експлицитни аргументи, това в по-голяма степен е характерно за нулевото допълнение: изречения като *Я провожу Петю в отель, когда встречу Петю на вокзале* или *Я позову Петю позже, чтобы включить Петю в список участников* изглеждат странни, но не са забранени. Напротив, конструкции като *Петя понял, что Петя ошибся* или *Петя вспомнил, что Петя не отдал часы в ремонт* на практика са невъзможни.

Сред периферните типове конструкции с нулеви подлози и допълнения се откроява споменатото по-рано синтактично повторение. Както показваме по-горе, те не позволяват експлицитно изразяване на подлога, така че не са по-близо до елипсата или нулевото местоимение, а по-скоро до един граматичен процес:

(52) *Петя_i начал с того, что Ø_i (*Петя / *он) позвонил начальнику.*

Петя започва с обаждане до своя шеф.

(53) *Петя_i начнёт с того, что Ø_i (*Петя / *он) зайдёт к бухгалтеру.*

Петя ще започне с посещение при счетоводителя.

Това повторение е подобно на нулевия субект, но се различава от него по това, че дори не позволява местоименно изразяване на повтарящ се субект. Затова смятаме, че синтактичното повторение е най-близо до PRO, макар че се среща във финитно изречение.

2) Дистантна кореферентност

В съчинителните конструкции дистантната кореферентност между изразена и пропусната NP не е възможна. Важна е по-скоро дискурсивната, отколкото синтактичната дистанция: група, която е съотнесена към субекта на главното изречение, може да се появи в първата част конюнкт на съчинителна конструкция, но не и във втората.

(54) **Петя_i сказал Васе, что сначала мама сварила суп, а потом Ø_i пожарил картошку.*

Петя разказа на Вася, че майка му първо е направила супа, а после [той] е изпържил картофи.

(55) *Петя_i сказал Васе, что сначала Ø_i сварил суп, а потом мама пожарила картошку.*

Петя каза на Вася, че първо [той] е направил супа, а после майка му е изпържила картофи.

В контекста на същинска елипса на глагола или глаголната група обаче дистантните употреби са възможни, макар и ограничени. В дадения случай е важно да се прави разлика между VP-ellipsis, която, както в (58), може да се използва дистантно при повторение на главния глагол (*думать* 'мисля'), и глаголна елипса, която не може да се интерпретира дистантно (57) – (59). Като цяло по отношение на дистантността елипсата попада между нулевия подлог, при който е възможно дистантното прочитане, и нулевото допълнение, при което то е невъзможно.

(56) *Петя сдал биологию плохо, а я Ø [сдал биологию] хорошо.*

Петя издържа лошо биологията, а аз [я издържах] добре.

(57) **Петя расстроился, потому что сдал биологию плохо, а я обрадовался, потому что [сдал математику] хорошо / потому что Ø [сдал] математику хорошо.*

Петя беше разстроен, защото издържа лошо биологията, а аз бях щастлив, защото я издържах добре / защото [издържах] математиката добре.

(58) *Петя думает, что сдаст биологию плохо, а я думаю, что Ø [сдам биологию] хорошо.*

Петя смята, че ще издържи лошо биологията, а аз мисля, че ще я издържа добре.

(59) *??Петя думает, что сдаст биологию плохо, а я думаю, что Ø [сдаст / сдам] математику хорошо.*

Петя смята, че ще издържи лошо биологията, а аз мисля, че ще издържа математиката добре.

И така, елипсата по този критерий може да се разглежда като две различни явления: елипсата на VP, подобно на елипсата на субекта, позволява дистанционна интерпретация, а елипсата на V, подобно на елипсата на допълнението, не я позволява.

3) Съвпадение на граматичните значения

В стандартния случай граматичните значения на изразените и неизразените синтактични елементи съвпадат при елипсата. Например липсата на съвпадение по време и вид при изразения и неизразения глагол е изключение: примери като (61) са доста съмнителни, изречения като (62) са възможни само в определен контекст. На общия фон се открояват само съгласувателните значения на глагола, които може да се различават (63):

(60) *Я вчера читал газету, а позавчера Ø [читал] книгу.*

Вчера четох вестника, а предишния ден [четох] книгата.

(61) *?Я вчера читал газету, а завтра Ø [буду читать] книгу.*

Вчера четох вестника, а утре ще [прочета] книгата.

(62) *Раньше я пробежал по два километра, а сейчас Ø [пробегаю] только пятьсот метров.*

Преди бягах два километра, но сега [бягам] само петстотин метра.

(63) *Мы уезжаем сегодня, а вы Ø [уезжаете] завтра.*

Ние заминаваме днес, а вие [заминавате] утре.

По този критерий елипсата прилича на случаите на изпускане на подлога; от друга страна, нулевите допълнения, както беше споменато по-рано, не изискват непременно съвпадение с изходната форма.

Следователно може да се смята, че нито един от разгледаните дотук случаи на нулеви аргументи в подчинени изречения не спада изцяло към случаите на елипса. Те се различават помежду си, така че трябва да приемем, че се намират на междинни позиции в скалата между елипсата и нулевото местоимение.

9. Заключение

И така, както установихме, в руския език няма ясна граница между *pro* и елипса. По-точно, не може да се твърди, че няма разлика между нулевите подлози и нулевите допълнения. Въпреки че и двете имат сходно поведение, между тях има и съществени разлики. Виждаме, че има съществени разлики между същинската елипса, която се появява в съчинителни конструкции, и разгледаните тук случаи на нулеви аргументи. Елипсата обикновено се наблюдава в конюнктивните конструкции, докато изпускането на аргументи (както на подлога, така и на допълнението) е допустимо в подчинителните конструкции. Елипсата в много по-висока степен е дискурсивно явление. Представените случаи трябва по-скоро да се описват като разположени на скалата между елипсата и нулевото местоимение.

В таблицата се представят различните аспекти на синтактичното поведение на нулеви елементи.

Таблица 1. Синтактично поведение на нулевите елементи

	елипса	подлог	допълнение	<i>стоить</i>	повторение
съвпадение на формите	+	+	не е задължително	не е задължително	+
задължителност на елипсата	-	-/+	-	-	+
дистантност	-	+	- / +	0	0
дистантност в конструкциите с повторение	+ (VP-ellipsis) / - (V-ellipsis)	+	+	0	0
ограничения по отношение на типа изречение	- (само обща тенденция, че съчинителните конструкции се предпочитат)	-	+	+	+

Ако си представим видовете нулеви аргументи като разположени на скалата между местоимението и елипсата, то по признака свързаност на изреченията само нулевите допълнения предпочитат обстоятелствените изречения пред аргументните (т.е. те обикновено се появяват при слаба свързаност на изреченията), докато нулевите подлози се съчетават еднакво добре с всички видове подчинени изречения. Нито един от типове не е идентичен с елипса, но нулевият подлог е по-близо до елипсата, отколкото нулевото допълнение.

По признака идентичността на първото и второто появяване на аргумента изпускането на подлога е идентично с елипсата, а изпускането на допълнението е различно от тях. В този смисъл изпускането на допълнението е най-близко до *pro* в самостоятелно изречение – то не изисква нито формална идентичност на изреченията, нито твърда връзка между тях.

По признака дистанстност нулевият подлог се отличава от нулевото допълнение, а различни типове елипси позволяват или забраняват дистантната референция.

По признака задължителност нулевият подлог се отличава от двата други типа, защото изпуснат елемент не е толкова лесно се възстанови в позицията на подлога.

Освен това се оказва, че има конструкции, които са по-особени, техните характеристики не са напълно предсказуеми от общата класификация (*pro* / елипса / PRO) и изискват индивидуално описание: конструкции с фазови глаголи, конструкции с глаголите *стоит* и *заслуживат* се държат по специален начин.

Благодарности

Изследването се осъществява в рамките на колективен проект, изпълняван с финансовата подкрепа на Руския фонд за фундаментални изследвания (№ 20-512-18005) и Фонд „Научни изследвания“, МОН, България.

Acknowledgments: The reported study was funded by RFBR and BNSF, project number 20-512-18005.

ЛИТЕРАТУРА

- Летучий 2021: *Летучий, А. Б.* Русский язык о ситуациях. Конструкции с сен-тенциальными актантами. Санкт-Петербург, Алетейя.
- Пекелис 2015: *Пекелис, О. Е.* Сочинение и подчинение. – В: *Материалы для проекта корпусного описания русской грамматики*. На правах рукописи. Москва. <http://www.rusgram.ru/сочинение_и_подчинение>.
- Пекелис 2020: *Пекелис, О. Е.* Нулевая анафора в русском языке: микродиакроническое исследование. – *Русский язык в научном освещении*, 1, с. 36–59.
- Тестелец 2011: *Тестелец, Я. Г.* Эллипсис в русском языке: Теоретический и описательный подходы. Доклад на конференции „Типология морфосинтаксических параметров“. Москва.
- Diessel & Schmidtke-Bode 2017: *Diessel, H., K. Schmidtke-Bode.* Cross-linguistic patterns in the structure, function, and position of (object) complement clauses. – *Linguistics*, № 55, pp. 1–38.
- Givón 1984: *Givón, T.* Syntax. A functional-typological introduction. Volume I. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Kirianov & Tagabileva 2014: *Kirianov, D. P., M. G. Tagabileva.* Complementation strategies of Russian verbs of request. – In: *HSE Working papers WP BRP 17/LNG/2014*, National Research University Higher School of Economics.

- McShane 2005: *McShane, M.* A theory of ellipsis. Oxford, Oxford University Press.
- Shushurin 2018: *Shushurin, Ph.* Null pronouns in Russian embedded clauses. – In: *Pronouns in Embedded Contexts at the Syntax-Semantics Interface*, pp. 145–169. London, Springer.
- Stiebels 2007: *Stiebels, B.* Towards a typology of complement control. – *ZAS Papers in Linguistics*, 47, pp. 1–59.

REFERENCES

- Diessel & Schmidtke-Bode 2017: *Diessel, H., K. Schmidtke-Bode.* Cross-linguistic patterns in the structure, function, and position of (object) complement clauses. – *Linguistics*, № 55, pp. 1–38.
- Givón 1984: *Givón, T.* Syntax. A functional-typological introduction. Volume I. Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins.
- Kirianov & Tagabileva 2014: *Kirianov, D. P., M. G. Tagabileva.* Complementation strategies of Russian verbs of request. – In: *HSE Working papers WP BRP 17/LNG/2014*, National Research University Higher School of Economics.
- Letuchij 2021: *Letuchij, A. B.* Russkij jazyk o situatsijakh. Saint-Petersburg, Aletheia.
- McShane 2005: *McShane, M.* A theory of ellipsis. Oxford, Oxford University Press.
- Shushurin 2018: *Shushurin, Ph.* Null pronouns in Russian embedded clauses. – In: *Pronouns in Embedded Contexts at the Syntax-Semantics Interface*, pp. 145–169. London, Springer.
- Stiebels 2007: *Stiebels, B.* Towards a typology of complement control. – *ZAS Papers in Linguistics*, 47, pp. 1–59.
- Pekelis 2015: *Pekelis, O. E.* Sochinenie i podchinenie. – In: *Materialy dlja proekta korpusnogo opisanija russkoj grammatiki*. Na pravakh rukopisi. Moskva. <http://www.rusgram.ru/сочинение_и_подчинение>.
- Pekelis 2020: *Pekelis, O. E.* Nulevaja anafora v russkom jazyke: mikrodiakhronicheskoe issledovanie. – *Russkij jazyk v nauchnom osveshhenii*, № 1, s. 36–59.
- Testelets 2011: *Testelech, Ja. G.* Ellipsis v russkom jazyke: Teoreticheskij i opisatel'nyj podkhody. Doklad na konferentsii “Tipologija morfosintaksicheskikh parametrov”. Moskva.

✉ Проф. д-р Александър Летучий

Национален изследователски университет Висше икономическо училище
Факултет по хуманитарни науки, Факултет по лингвистика
105066 Москва, Старая Басманная ул., д. 21/4
Россия

✉ Prof. Alexander Letuchiy, PhD

School of Linguistics of HSE University
Moscow 105066, Staraya Basmannaya st., 21/4
Russia